

**PRZEGLĄD ZACHODNIOPOMORSKI
ROCZNIK XXXII (LXI) ROK 2017 ZESZYT 2**

PIOTR PIĘTKOWSKI

Uniwersytet Wrocławski
e-mail: piotr.pietkowski@gmail.com

**CHRYSZTIANIZACJA I BUDOWA STRUKTUR KOŚCIELNYCH
NA POMORZU ZACHODNIM DO PRZEŁOMU XII I XIII WIEKU.
ZARYS PROBLEMU***

Słowa kluczowe: Misja Ottona z Bambergu, chrystianizacja Pomorza Zachodniego, biskupstwo pomorskie, dynastia Gryfitów

Keywords: Otto of Bamberg's mission, christianisation of West Pomerania, Pomeranian Bishopric, Gryfitów (Griffin) dynasty

Ziemie pomorskie, jak i połabskie, we wczesnym średniowieczu dość długo opierały się dążeniom do ich podporządkowania przez sąsiednie organizmy polityczne oraz włączeniu ich do wspólnoty chrześcijańskiej. Wszelkie próby podejmowane w drugiej połowie X wieku przez władców z dynastii Ludolfingów, pomimo początkowych formalnych sukcesów i podboju południowych ziem Słowian Połabskich (ustanowienie m.in. Marchii Miśnieńskiej), nie pozwoliły na trwałe zintegrowanie w obrębie Cesarstwa terenów północnych, zajmowanych przez związki plemienne Obodrzyców i Luciców, a także ugruntowanie na tych terenach chrześcijaństwa¹. Piastowska próba stworzenia trwałej organizacji

* Artykuł ukaże się także w wersji anglojęzycznej *Christianization and construction of ecclesiastical structures in the Western Pomerania to the turn of the XIIth and XIIIth centuries* w monografii zbiorowej zatytułowanej *Development of Christianity*, przygotowanej we współpracy z Uniwersytetem w Żylinie. Jego podstawę stanowi monografia P. Piętkowskiego, *Biskupstwo pomorskie jako początek biskupstwa kamińskiego*, Wrocław 2015, gdzie poszczególne kwestie zarysowane w niniejszym przyczynku zostały potraktowane znacznie obszerniej.

kościelnej dla Pomorza – epizodu z założeniem biskupstwa kołobrzeskiego, także nie zakończyła się sukcesem, skoro tamtejszy biskup Reinbern opuściwszy nadaną mu w 1000 roku diecezję, po raz ostatni jest wzmiankowany podczas wyprawy Bolesława Chrobrego na Ruś ok. 1013 roku, a jego dzieło opisane przez Thietmara z Merseburga nie znajduje kontynuatora². Budowa trwałych struktur kościelnych na Pomorzu musiała zostać odłożona w czasie i dopiero staraniem księcia polskiego Bolesława Krzywoustego, księcia pomorskiego Warcisława I oraz dzięki wysiłkowi misyjnemu biskupa bamberskiego Ottona, a właściwie po ich śmierci, utworzono u ujścia Odry biskupstwo pomorskie.

Nie oznacza to jednak, że Pomorze pozostawało permanentnie poza jakimkolwiek oddziaływaniem chrześcijaństwa aż do czasu ottonowych misji. Jak wynika z *Żywotu św. Ottona z Bambergu* autorstwa Ebona, jego wyprawę poprzedziła nieudana misja – skierowana do Wolina i jego mieszkańców – biskupa Bernarda Hiszpana³. Z pomorskich badań archeologicznych wiemy też, że w okresie poprzedzającym wysłanie misyjny Ottona datowane są przedmioty o chrześcijańskiej proveniencji. Także niektóre typy pochówków szkieletowych wskazują, że osoby złożone do grobu mogły być chrześcijanami. Ponadto charakter niektórych poligenicznych osiedli, jak na przykład Wolina, wskazuje, że zamieszkiwali go przybysze z różnych stron⁴, stąd część jego mieszkańców mogła być ochrzczona. Nie powinno to szczególnie dziwić, skoro, jak wiemy z życiorysu księcia pomorskiego Warcisława I, w latach chłopięcych uprowadzono go do Niemiec, gdzie został ochrzczony w Merseburgu, a w późniejszym okresie miał

¹ W tej sprawie zob. m.in. S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013, s. 130–132, 182.

² S. Rosik, *Reinbern – Salsae Cholbergensis aecclesiae episcopus*, w: *Salsae Cholbergensis Kolobrzeg w Średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2000, s. 85–93; tenże, *Conversio gentis Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010, s. 21–44.

³ Postać ta czasami jest utożsamiana z pierwszym biskupem lubuskim, jednak nie brakuje opinii, że były to dwie różne osoby. Zob. P. Boroń, *Nieudane próby chrystianizacji plemion słowiańskich*, w: *Kościół w monarchii Przemysławów i Piastów*, red. J. Dobosz, Poznań 2009, s. 33–35; T. Błaszczak, *Biskupi diecezji lubuskiej i pomorskiej do końca XII wieku*, w: *Kościół na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w XII wieku*, red. Z. Lec, A. Put, Szczecin 2008, s. 73–74; S. Rosik, *Conversio...*, s. 157–167.

⁴ L. Leciejewicz, *Gdzie zostały umieszczone pierwsze siedziby biskupie na Pomorzu?*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu / Aus der Geschichte des Christentums in Pommern*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001 (= Zeszyty Kulickie / Külzer Hefte 2), s. 24–28; M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*, Szczecin 2007, s. 220–222.

zonę chrześcijankę⁵. Stąd też po części (gdyż musiał przede wszystkim respektować zdanie Bolesława Krzywoustego) mogła wynikać jego pozytywna postawa wobec przybywającego na jego ziemi orszaku misyjnego biskupa bamberskiego. Sukces chrystianizacji dokonanej przez biskupa Ottona (dwie misje datowane na 1124/1125 oraz 1128 r.) przyczynił się jednak do położenia fundamentu pod budowę trwałej struktury kościelnej we władztwie zachodniopomorskich Gryfitów⁶.

Pierwszym biskupem pomorskim został duchowny o imieniu Adalbert, który początkowo będąc członkiem ottonowego orszaku, został osadzony jako kapłan kościoła św. Piotra w Wolinie⁷. Na objęcie urzędu biskupiego czekał jednak do 1140 roku. Jak wiemy z zapisu tzw. bulli protekcyjnej dla biskupstwa pomorskiego, papież Innocenty II oficjalnie zaakceptował jego wybór⁸. Z najstarszego znanego dokumentu biskupa Adalberta dowiadujemy się, że jego wyboru dokonał Bolesław Krzywousty wspólnie z księciem Warcisławem przy pełnej aprobachie biskupa Ottona⁹. Najprawdopodobniej jednak wydarzenia polityczne (osłabienie pozycji Polski na arenie międzynarodowej, chwilowa degradacja polskiej prowincji kościelnej i jej podporządkowanie arcybiskupowi Magdeburga, a także pretensje sąsiednich diecezji) spowodowały odłożenie tej decyzji w czasie, dlatego biskup bamberski Otton oraz jego następca Egilbert aż do wyjaśnienia sytuacji prawnej nowego biskupstwa u ujścia Odry sprawowali nad nim kuratelę.

Biskup Adalbert poprzez swoje działania zapisał się dość wyraźnie w późniejszej tradycji kościelnej tamtejszej diecezji. W 1147 roku wspólnie z księciem Raciborem I (bratem i następcą zmarłego przedwcześnie Warcisława I) stawił opór krzyżowcom oblegającym gród szczeciński, o czym informuje kronikarz Wincenty z Pragi¹⁰. Ordynariusz pomorski zasugerował napastnikom, że

⁵ O wprowadzeniu księcia Warcisława I zob. Ebo, *Żywot św. Ottona biskupa bamberskiego*, Monumenta Poloniae Historica Nova Series (dalej: MPH n.s.), t. 7, cz. 2, wyd. K. Liman, J. Wikarjak, Warszawa 1969, ks. III, 6. O jego chrześcijańskiej żonie zob. S. Rosik, *Conversio...*, s. 232–234; M. Rusakiewicz, „*Matrona nobilissima et christianissima*”? *Żona Warcisława I a problem chrystianizacji Pomorza*, w: *Jednostka w czasach przełomu, człowiek wobec zmiany... Społeczeństwo – Kultura – Religia – Gospodarka – Polityka – Życie codzienne*, red. A. Marzec, Kraków 2012, s. 75–84.

⁶ S. Rosik, *Conversio...*, s. 496–510.

⁷ O tej postaci zob. W. Dziewulski, *Biskup pomorski Wojciech (próba charakterystyki)*, „Zapiski Historyczne” 1957, t. 23, z. 4, s. 7–42; P. Piętkowski, *Adalbert – pierwszy biskup pomorski*, w: *Jednostka...*, s. 85–106.

⁸ *Pommersches Urkundenbuch*, t. 1, cz. 1, red. R. Klempin, Stettin 1868 [dalej: PUB I], nr 30.

⁹ PUB I, nr 43.

¹⁰ PUB I, nr 34.

zamiast mieczem powinni słowem Bożym przekonywać tamtejszych Słowian do prawdziwej wiary w jedyne Boga. Krzyżowcy co prawda odstąpili od dalszego obłączenia, jednak ostatecznie, jak przyjmuje się w historiografii, do trwałego pokoju z możnowładztwem saskim doszło dopiero rok później, gdy książę pomorski Racibór I stawił się na zjeździe w Hawelbergu, gdzie złożył przyrzeczenie szerezenia wiary chrześcijańskiej w swoim kraju¹¹. Według koncepcji J. Petersohna wynegocjowane podówczas porozumienie nałożyło na władzę pomorskiego obowiązek sprowadzenia na swe tereny benedyktynów oraz premonstratów z terenów arcybiskupstwa magdeburgskiego¹².

Biskup Adalbert za aprobatą księcia Racibora I dokonał w 1153 roku fundacji zgromadzenia benedyktynów w Stołpiu nad Pianą, natomiast sam książę sprowadził do Grobe pod Uznamem premonstratów. Pierwszy ordynariusz pomorski zaakceptował akurat tę decyzję swojego zwierzchnika dopiero po jego śmierci, wydając w 1159 roku przywilej confirmacyjny dla tamtejszego zgromadzenia¹³. Niedługo po tym wydarzeniu umarł, stąd nie wiemy, czy podjął on jakiegokolwiek działania odnośnie do decyzji antypapieża Wiktora IV z 1160 roku dotyczącej włączenia diecezji pomorskiej w skład archidiecezji magdeburgskiej¹⁴. Brak podstawy źródłowej dla lat 60. i początku 70. XII wieku uniemożliwia nam ponadto jakąkolwiek ocenę przeprowadzonej chrystianizacji. Być może jednak w tym okresie kościół pomorski przeżywał pewne załamanie¹⁵, które zakończyło dopiero pojawienie się drugiego biskupa pomorskiego Konrada.

Nowy biskup pomorski od 1175 roku podjął wiele ważnych decyzji, które wpływały na funkcjonowanie kościoła u ujścia Odry. Za jego czasów możemy zaobserwować pierwsze symptomy krzewienia kultu św. Jana Chrzciciela w tamtejszej diecezji. To wezwanie otrzymał najstarszy murowany obiekt sakralny na Pomorzu, jakim była kamienna rotunda wzniesiona w Stołpiu nad Pianą¹⁶,

¹¹ W. Dziewulski, *Biskup pomorski Wojciech...*, s. 34–36; K. Myśliński, *Polska wobec Słowian Polabskich do końca wieku XII*, Lublin 1993, s. 180 i n.

¹² J. Petersohn, *Der südliche Ostseeraum im kirchlich-politischen Kräftespiel des Reichs, Polens und Dänemarks vom 10. bis 13. Jahrhundert. Mission – Kirchenorganisation – Kulturpolitik*, Köln 1979, s. 509 i n.

¹³ PUB I, nr 48.

¹⁴ Uwagi związane z ewentualnym wejściem w życie postanowień zawartych w tym dokumencie zob. J. Walicki, *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna*, Lublin 1960, s. 79.

¹⁵ Zob. P. Piętkowski, *Biskupstwo pomorskie...*, s. 67–74.

¹⁶ PUB I, nr 71.

a także noszący to samo wezwanie nowy kościół katedralny w Kamieniu Pomorskim. Decyzją księcia pomorskiego Kazimierza I z 1176 roku siedziba biskupa pomorskiego została przeniesiona właśnie do tego miejsca, a ponadto władca pomorski ufundował przy tym budynek kapituły, która od tego czasu służyła radą miejscowemu biskupowi¹⁷. Warto zaznaczyć, że utworzona w Kamieniu kapituła w odróżnieniu od powstających nieco później w Polsce tego typu instytucji miała zupełnie inną organizację. Na jej czele stał prepozyt, natomiast w polskich realiach dominującą rolę przypisywano dziekanowi¹⁸. Nie była to zresztą jedyna różnica wskazująca na odmienność organizacji diecezji pomorskiej od innych polskich biskupstw. Kościół pomorski z każdym rokiem swojego funkcjonowania oddalał się coraz bardziej od archidiecezji gnieźnieńskiej. W nauce historycznej przyjmuje się, że dość wcześnie osiągnęła ona status diecezji egzymowanej, czyli wyłączonej bezpośrednio spod władzy sąsiednich metropolitów, przez co dobrze zorganizowany¹⁹.

Sprawa początkowej podległości metropolitalnej biskupstwa pomorskiego nie jest zarazem oczywista. Patrząc retrogresywnie, pomimo zapisów znajdujących się w XII-wiecznych bullach papieskich próbuje się jednak czasem w historiografii dowieść istnienia związków łączących diecezję u ujścia Odry z Gniezmem, gdyż w XIV wieku arcybiskupi gnieźnieńscy, wsparci postawą królów, Władysława Łokietka oraz Kazimierza Wielkiego, postanowili wystąpić z realnymi żądaniami zmierzającymi do narzucenia swojego zwierzchnictwa nad kościołem

¹⁷ PUB I, nr 69–70. Pierwszym jej prepozytem został Zygfryd, który po Konradzie I objął stery diecezji pomorskiej.

¹⁸ Na temat pierwszych kapituł w Polsce zob. S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, wyd. 2, Kraków 2005, s. 177–188.

¹⁹ Głos w tej sprawie zabrali m.in.: T. Tyc, *Polska a Pomorze za Krzywoustego*, „Roczniki Historyczne” 1926, nr 2, s. 22–25; T. Silnicki, *Początki chrześcijaństwa...*, s. 187–189; W. Dziewulski, *Biskup pomorski Wojciech...*, s. 27–31; J. Walicki, *Przynależność metropolitalna...*, s. 79; B. Zientara, *Polityczne i kościelne związki Pomorza Zachodniego z Polską za Bolesława Krzywoustego*, „Przegląd Historyczny” 1970, nr 61, z. 2, s. 221–227; J. Petersohn, *Der südliche Ostseeraum...*, s. 277–296; A. Weiss, *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamieńskiego ok. 1140 r.*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu...*, s. 87–89; J. Walachowicz, *Biskupstwo zachodniopomorskie do 1188 roku*, w: *Dawne prawo i myśl polityczna*, red. M. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1995, s. 117; G. Labuda, *Zamierzenia organizacji diecezjalnej na Pomorzu w roku 1123 (przed misją chrystianizacyjną biskupa Ottona z Bambergu)*, w: *Instantia est mater doctrinae: księga jubileuszowa prof. dr. hab. Władysława Filipowiaka*, red. E. Wilgocki et al., Szczecin 2001, s. 327–335; tenże, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1 *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006, s. 120. Dotychczasową dyskusję na ten temat podsumowują: K.R. Prokop, *Spór o przynależność metropolitalną i egzempcję biskupstwa kamieńskiego (XII–XIV w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2005, z. 4, s. 7–29; P. Piętkowski, *Biskupstwo pomorskie...*, s. 139–148.

pomorskim²⁰. W XII wieku ślady łączące diecezję pomorską z polską prowincją kościelną sprowadziły się do kilku drobnych wzmianek, mówiących m.in. o porborze polskiej monety w charakterze cła²¹ czy obecności (która przecież mogła, ale nie musiała niczego takiego oznaczać²²) biskupa Konrada I podczas zjazdu łączyckiego, o czym informował w swojej kronice Mistrz Wincenty Kadłubek²³. Z początku kolejnego stulecia pochodzi jedynie breve papieskie Honoriusza III, który na prośbę arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza przywołał do porządku ówczesnego ordynariusza pomorskiego Sygwina²⁴. W kontrze stoi też zapis bulli papieskiej Klemensa III, która zawiera informację o poddaniu kościoła w Kamieniu egzempcji²⁵. Warto więc zaznaczyć, że problem ten jest znacznie głębszy i na tym etapie dyskusji nierozstrzygnięty.

Stan chrześcijaństwa na Pomorzu w latach 70. XII wieku pozostawiał jednak wiele do życzenia. Biskup Konrad w swoim dokumencie wspominał co prawda o zmianie dotychczasowej polityki kościelnej przez książęcych braci, jednak surową recenzję stanu realnego przedstawił kronikarz duński Saxo Grammatyk, który negatywnie oceniał poziom ewangelizacji wśród chłopstwa, wskazując zarazem, że wynikało to z pozorów, jakie w tej materii stwarzali pomorscy możni²⁶. Na obszar księstwa pomorskiego przybyli ponadto cystersi osiadli w Kołbaczu oraz nowe grupy premonstratensów w Trzebiatowie nad Regą, w Brodzie nad Tolężą oraz w Gramzow²⁷. Wracając do czasów rządów biskupa Konrada I, nie można również pominąć kwestii zintensyfikowania kultu biskupa Ottona na Pomorzu w obliczu nadchodzącej kanonizacji. W 1182 roku ordynariusz pomorski wystarał się u księcia pomorskiego Bogusława I (brata zmarłego Kazimierza I) o przychylną decyzję w sprawie przekazywania daru z woskowych świec na rzecz grobu Ottona w opactwie michelsberskim²⁸. Zapoczątkowany przez niego

²⁰ G. Labuda, *Historia Kaszubów...*, s. 385–386.

²¹ Zob. przyp. 13.

²² Por. uwagi D.A. Sikorski, *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego*, Poznań 2013, s. 159–161.

²³ PUB I, nr 83.

²⁴ PUB I, nr 144 a.

²⁵ PUB I, nr 177.

²⁶ *Saxonis Grammatici, Gesta Danorum*, ks. XIV, red. A. Holder, Strassburg 1886, s. 613.

²⁷ K. Bobowski, *Uwagi dotyczące sieci klasztorów na Pomorzu zachodnim w okresie średniowiecza*, w: *Pomorze słowiańskie i jego sąsiedzi X–XV w.*, red. J. Hauziński, Gdańsk 1995, s. 9–18.

²⁸ PUB I, nr 91.

zwyczaj kontynuowali jego następcy – Zygryd oraz Sygwin, wpisując się tym samym w sukces wyniesienia na ołtarze biskupa Bambergu w 1189 roku²⁹.

Po Konradzie nowym ordynariuszem został Zygryd, którego pontyfikat (1186–1191) przypadł na czas pewnych zmian organizacyjnych. W swoich dokumentach Zygryd używał zamiennie tytułu biskupa pomorskiego oraz biskupa kamińskiego. Zestawiając to z otrzymaną przez tamtejszą diecezję pod jego rządami bullą Klemensa III, skierowaną do biskupa kamińskiego, widać, że nastąpiła wówczas zmiana oficjalnej tytulatury tamtejszej diecezji. Nowy kościelny administrator swoimi działaniami wzmocnił pozycję kapituły poprzez pośrednictwo przy przekazaniu jej przez księcia Bogusława I w 1186 roku majątku kościoła w Lubinie na wyspie Wolin³⁰, a także zawarciu ugody z cystersami z Kołbacza dotyczącej wsi Bród w ziemi pyrzyckiej³¹. Istotnym punktem tego pontyfikatu była również konsekracja kościoła św. Jakuba w Szczecinie i utworzenie przy nim prepozytury benedyktynów z Michelsbergu, czuwającej nad przekazywaniem ofiary na rzecz grobu św. Ottona³². Jej realny pobór z terenów pomorskich znalazło potwierdzenie w dokumencie opata michelsberskiego Wolframa³³. Znaczenie na arenie lokalnej biskupa Zygryda podkreślają wybijane monety z jego wizerunkiem oraz imionami małoletnich wówczas książąt pomorskich – Bogusława II oraz Kazimierza II³⁴.

Początek pontyfikatu biskupa Sygwina (1191–1219) obejmującego rządy po poprzedniku w latach 90. XII wieku jest dość słabo oświetlony źródłowo, niemniej należy podkreślić, że w świetle XIII-wiecznych materiałów dyplomatycznych używał on już konsekwentnie tytułu biskupa kamińskiego i tylko okazjonalnie sięgał do przysługującej mu godności ordynariusza pomorskiego³⁵. Podobnie jak jego poprzednicy pozostawał cały czas pod przemożnym wpływem książąt pomorskich, Bogusława II oraz Kazimierza II, potwierdzając większość ich

²⁹ Więcej na ten temat S. Rosik, *Conversio...*, s. 48, przyp. 135.

³⁰ PUB I, nr 102.

³¹ PUB I, nr 116.

³² PUB I, nr 108.

³³ PUB I, nr 109.

³⁴ S. Suchodolski, *Moneta możnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987, s. 67–74.

³⁵ Zob. uwagi P. Piętkowski, *Dokumenty biskupa kamińskiego Sygwina (1191–1219 r.)*, w: *Orbis hominum: civitas, potestas, universitas. W kręgu badań nad kształtowaniem cywilizacji w wiekach średnich*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2016, s. 83–96.

postanowień odnośnie do polityki kościelnej. Dobrym przykładem jest dokument wspomnianych książąt wystawiony na rzecz klasztoru cysterek w Trzebicy na Śląsku w 1214 roku, gdzie, wspólnie z prepozytem kapituły kamieńskiej Konradem (późniejszym biskupem Konradem II), wziął udział w książęcym nadaniu szybu solnego w okolicach Kołobrzegu oraz zwolnieniu z ceł statków transportujących śledzie na potrzeby tamtejszego zgromadzenia³⁶. Ze względu na pewne sukcesy zwieńczone otrzymaniem bulli papieskiej w 1217 roku, uznającej egzempcję biskupstwa kamieńskiego i nieustępliwość wobec roszczeń arcybiskupstwa magdeburskiego, uznawany jest on w historiografii za obrońcę oraz skutecznego administratora kościoła u ujścia Odry³⁷. Jako pierwszy w historii tamtejszej diecezji, ze względu na podeszły wiek oraz zły stan zdrowia, abdykował za zgodą papieża Honoriusza III niedługo przed swoją śmiercią³⁸.

Diecezja kamieńska, którą pozostawił po swym odejściu, była już jednak tworem ugruntowanym o solidnej podstawie, a forma jej organizacji w niczym nie ustępowała innym sąsiednim biskupstwom. Porównując to, co działo się na Pomorzu z resztą ziem polskich, można odnieść nawet wrażenie, że organizacyjnie wyprzedziła proces powstawania kapituł, który w Polsce przypada dopiero na początek XIII wieku. W chwili śmierci biskupa Sygwina kapituła kamieńska, istniejąca już 45 lat, liczyła sobie co najmniej sześciu kanoników³⁹, a przed sobą miała świetlany okres rozwoju. Na Pomorzu rokrocznie powstawały nowe klasztory oraz kościoły, a słowo Boże docierało do najbardziej oddalonych ośrodków od centrów kasztelanii. W XIII stuleciu biskupi kamieńscy osiągnęli zaś pozycję praktycznie równą innym świeckim zwierzchnikom dzielnicy pomorskiej, stając się jednocześnie władcami terytorialnymi, co szczególnie uwidocznił pontyfikat biskupa Hermanna von Gleichena⁴⁰.

³⁶ PUB I, nr 162.

³⁷ Zob. m.in. K.R. Prokop, *Biskupi zachodniopomorscy*, Koszalin 2003, s. 43–47.

³⁸ PUB I, nr 191–192.

³⁹ O wczesnym składzie kamieńskiej kapituły katedralnej zob. G. Wejman, *Sytuacja kościoła w Kamieniu Pomorskim*, w: *Kościół na Pomorzu Zachodnim...*, s. 93–96; E. Rymar, *Pralatura kapituły kamieńskiej XII–XVI wieku. Część I: Prepozyci*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2009, z. 1, s. 5–12.

⁴⁰ M. Smoliński, *Między dwoma organizmami państwowymi – biskup kamieński Herman von Gleichen i jego stosunki z książętami Pomorza Zachodniego oraz margrabiami brandenburskimi*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2014, nr 3 (7), s. 25–44.

Bibliografia

Źródła

- Ebo, *Żywot św. Ottona biskupa bamberskiego*, Monumenta Poloniae Historica Nova Series, t. 7, cz. 2, wyd. K. Liman, J. Wikarjak, Warszawa 1969.
- Pommersches Urkundenbuch*, t. 1, cz. 1, red. R. Klempin, Stettin 1868.
- Saxonis Gesta Danorum*, ks. XIV, t. 1, wyd. J. Orlik, H. Raeder, Hauniae 1931.

Opracowania

- Błaszczyk T., *Biskupi diecezji lubuskiej i pomorskiej do końca XII wieku*, w: *Kościół na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w XII wieku*, red. Z. Lec, A. Put, Szczecin 2008, s. 68–76.
- Bobowski K., *Uwagi dotyczące sieci klasztorów na Pomorzu zachodnim w okresie średniowiecza*, w: *Pomorze słowiańskie i jego sąsiedzi X–XV w.*, red. J. Huziński, Gdańsk 1995, s. 9–18.
- Boroń P., *Nieudane próby chrystianizacji plemion słowiańskich*, w: *Kościół w monarchii Przemyślidów i Piastów*, red. J. Dobosz, Poznań 2009, s. 23–35.
- Dziewulski W., *Biskup pomorski Wojciech (próba charakterystyki)*, „Zapiski Historyczne” 1957, nr 23, z. 4, s. 7–42.
- Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1 *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006.
- Labuda G., *Zamierzenia organizacji diecezjalnej na Pomorzu w roku 1123 (przed misją chrystianizacyjną biskupa Ottona z Bambergu)*, w: *Instantia est mater doctrinae: księga jubileuszowa prof. dr. hab. Władysława Filipowiaka*, red. E. Wilgocki et al., Szczecin 2001, s. 327–335.
- Leciejewicz L., *Gdzie zostały umieszczone pierwsze siedziby biskupie na Pomorzu?*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu / Aus der Geschichte des Christentums in Pommern*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001 (= Zeszyty Kulickie / Külzer Hefte 2), s. 17–34.
- Myśliński K., *Polska wobec Słowian Połabskich do końca wieku XII*, Lublin 1993.
- Petersohn J., *Der südliche Ostseeraum im kirchlich-politischen Kräftespiel des Reichs, Polens und Dänemarks vom 10. bis 13. Jahrhundert. Mission – Kirchenorganisation – Kultpolitik*, Köln 1979.
- Piętkowski P., *Adalbert – pierwszy biskup pomorski*, w: *Jednostka w czasach przełomu, człowiek wobec zmiany... Społeczeństwo – Kultura – Religia – Gospodarka – Polityka – Życie codzienne*, red. A. Marzec, Kraków 2012, s. 85–106.
- Piętkowski P., *Biskupstwo pomorskie jako początek biskupstwa kamieńskiego*, Wrocław 2015.

- Piętkowski P., *Dokumenty biskupa kamińskiego Sygwina (1191–1219 r.)*, w: *Orbis hominum: civitas, potestas, universitas. W kręgu badań nad kształtowaniem cywilizacji w wiekach średnich*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2016, s. 83–96.
- Prokop K.R., *Biskupi zachodniopomorscy*, Koszalin 2003.
- Prokop K.R., *Spór o przynależność metropolitalną i egzempcję biskupstwa kamińskiego (XII–XIV w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2005, z. 4, s. 7–29.
- Rębkowski M., *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*, Szczecin 2007.
- Rosik S., *Conversio gentis Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010.
- Rosik S., *Reinbern – Salsae Cholbergiensis aecclesiae episcopus*, w: *Salsa Cholbergiensis Kołobrzeg w Średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2000, s. 85–93.
- Rusakiewicz M., „*Matrona nobilissima et christianissima*”? *Żona Warcisława I a problem chryścianizacji Pomorza*, w: *Jednostka w czasach przelomu, człowiek wobec zmiany... Społeczeństwo – Kultura – Religia – Gospodarka – Polityka – Życie codzienne*, red. A. Marzec, Kraków 2012, s. 75–84.
- Rymar E., *Pralatura kapituły kamińskiej XII–XVI wieku. Część I: Prepozyci*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2009, z. 1, s. 5–30.
- Silnicki T., *Początki chrześcijaństwa i organizacji kościelnej na Pomorzu*, w: T. Silnicki, *Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960, s. 105–200.
- Sikorski D.A., *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego*, Poznań 2013.
- Smoliński M., *Między dwoma organizmami państwowymi – biskup kamiński Herman von Gleichen i jego stosunki z książętami Pomorza Zachodniego oraz margrabiami brandenburskimi*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2014, nr 3 (7), s. 25–44.
- Suchodolski S., *Moneta możnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987.
- Tyc T., *Polska a Pomorze za Krzywoustego*, „Roczniki Historyczne” 1926, t. 2, s. 1–36.
- Walachowicz J., *Biskupstwo zachodniopomorskie do 1188 roku*, w: *Dawne prawo i myśl polityczna*, red. M. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1995, s. 109–117.
- Walicki J., *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamińskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna*, Lublin 1960.
- Weiss A., *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamińskiego ok. 1140 r.*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu / Aus der Geschichte des Christentums in Pommern*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001 (= Zeszyty Kulickie / Külzer Hefte 2), s. 79–91.
- Wejman G., *Sytuacja kościoła w Kamieniu Pomorskim*, w: *Kościół na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w XII wieku*, red. Z. Lec, A. Put, Szczecin 2008, s. 77–100.

Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, wyd. 2, Kraków 2005.

Zientara B., *Polityczne i kościelne związki Pomorza Zachodniego z Polską za Bolesława Krzywoustego*, „Przegląd Historyczny” 1970, t. 61, z. 2, s. 192–232.

ABSTRAKT

Dzięki wysiłkowi misyjnemu podjętemu na Pomorzu Zachodnim dwukrotnie (1124/1125 oraz w 1128 r.) przez biskupa bamberskiego Ottona położone zostały podwaliny pod nową prowincję kościelną. Na oficjalne powołanie do życia tamtejszej diecezji, najpewniej w wyniku zawirowań politycznych, należało poczekać jeszcze kilka lat. Dopiero decyzją papieża Innocentego II z 1140 roku ustanowiono biskupstwo pomorskie, którego pierwszym ordynariuszem został duchowny o imieniu Adalbert, uczestnik obu ottonowych misji. Tym samym rozpoczął się dalszy proces budowy struktur kościelnych w obrębie władztwa Gryfitów. Dzieło to kontynuowali następcy Adalberta – Konrad I, Zygryfryd oraz Sygwin. Jak wykazują źródła pochodzące z epoki, jednymi z najważniejszych zadań, które stały przed nimi, była dalsza chryścianizacja ludności, budowanie nowych kościołów, a także zakładanie i opieka nad istniejącymi już klasztorami. W 1176 roku decyzją księcia Kazimierza I stolica biskupia przeniesiona została do Kamienia Pomorskiego. Od tego momentu można też zaobserwować proces zmiany tytułatury tamtejszego biskupstwa, który też jest powiązany ze wzrostem znaczenia miejscowych ordynariuszy. Na przełomie XII i XIII wieku diecezja pomorska zmieniła się już oficjalnie w biskupstwo kamińskie.

THE CHRISTIANISATION AND CREATION OF THE CHURCH STRUCTURES IN WEST POMERANIA TO THE TURNING POINT OF 12TH CENTURY. AN OUTLINE OF THE ISSUE

ABSTRACT

The missionary efforts, carried out twice in West Pomerania (in 1124/1125 and 1128) by the bishop Otto of Bamberg, have laid the foundation for a new province of the Church. It took several years before the diocese there was officially established, probably due to political turmoil. It was not until the Pope Innocent II's decision in 1140 that the Pomeranian bishopric was formed – its first ordinary was a priest called Adalbert, who had taken part in both of Otto's missions. The effort was continued by Adalbert's successors: Conrad I, Siegfried and Siegwin. According to the sources from the period, some of the most important tasks before them were the further christianisation of the populace,

building new churches, as well as establishing new cloisters and maintaining the existing ones. In 1176, by the order of Duke Casimir I, the capital of the bishopric was moved to Kammin. Since then, a change in the titles of the bishops in the region, which coincided with the increased significance of the local ordinaries. At the turn of the 12th century, the Pomeranian diocese was formally transformed into Bishopric of Kammin.